

RECENSIES

W. Ph. Coolhaas, ed., *Generale missiven der V.O.C.*, I, 1610-1628 (RGP, Grote Serie, 104, 's-Gravenhage, 1960) II, 1639-1655 (ibidem, nr. 112, 1964) III, 1655-1674 (ibidem, nr. 125, 1968) IV, 1675-1684 (ibidem, nr. 134, 1971).

De gevolgen van wat Arend Lijphart het 'Trauma of Decolonization' noemde, hebben zich in Nederland na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië, nog jarenlang doen voelen. De belangstelling voor het eigen koloniale verleden verflauwde in zeer korte tijd. De Leidse leerstoel in de koloniale geschiedenis werd zelfs opgeheven, om als teken van de veranderde en hernieuwde belangstelling in 1970 onder een andere naam weer ingesteld te worden. Het taboe dat een tijdlang op dit vak scheen te rusten, lijkt nu weer doorbroken, net op tijd om dit vak als 'overzeese geschiedenis' voor een algehele vergrijzing van zijn spaarzame beoefenaren te behoeden.

In tegenstelling tot de ontwikkeling die zich in Nederland heeft laten zien, ging de opkomst van de nieuwe staten in Azië en Afrika vaak gepaard met een hernieuwde bewustwording van en belangstelling voor het eigen verleden. De koloniale archieven werden ontdekt en bleken voor vele jonge Afrikanen en Aziaten van groot belang voor de geschiedenis van hun eigen land. Het merkwaardige feit deed zich voor dat het aantal onderzoekers uit de 'nieuwe' landen werkzaam in het Algemeen Rijksarchief, dat der Nederlanders menigmaal overtrof. Uit studies als die van Goonewardena en Arasaratnam over Ceylon, Raychaudhuri over Cormandel, Sartono Kartodirdjo over Bantam blijkt de grote verscheidenheid en rijkdom aan gegevens in onze archieven over allerlei gebieden waarmee wij in betrekking hebben gestaan.

Het belang der Nederlandse koloniale archieven voor de geschiedschrijving van grote gebieden in Latijns-Amerika, Afrika en Azië, kan dan ook niet licht worden overschat; zij behoren met name voor Zuid- en Zuid-Oost Azië tot de belangrijkste bronnen voor dat gebied. Het werk dat de nestor van de Nederlandse koloniale historici Prof. Dr. W. Ph. Coolhaas met de uitgave van de eerste vier van de in totaal tien geplande delen *Generale Missiven* heeft verricht, moet in dit kader worden gezien.

Deze publicatie van de *Generale Missiven* geeft welhaast voor het eerst een samenhangend beeld van de activiteiten van de VOC voor het gehele gebied van haar charter. Vroegere publicaties bestreken vaak een gedeelte van de tijd of het gebied, terwijl de anders gerichte aandacht van vroegere historici de oorzaak was dat veel werd weggelaten wat nu juist onze belangstelling heeft. Illustratief in dit opzicht is de verontschuldiging die J. K. J. de Jonge aanvoerde, toen hij in *De opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Azië (1610-1764)* gegevens van economische administratieve aard opnam: 'Noch politiek, noch administratie, behooren tot het gebied der Muzen ... zij eisenen niettemin de aandacht, omdat daarin de beginselen, waarnaar de Oost-Indische Compagnie handelde en bestuurde, voor een deel liggen uitgedrukt'. Door naar de in deze deelpublicaties opgenomen stukken waar deze de mededelingen in de *Generale Missiven* overlapt, te verwijzen, kreeg de samensteller een extra mogelijkheid om overeenkomstig het verlangen van eigentijdse en Aziatische historici meer zaken op te nemen van belang voor de niet staatkundige en economische geschiedenis, terwijl ook de gebieden buiten de Indonesische archipel uitvoeriger aan bod konden komen. De concentratie in de negentiende eeuw op Java en later op de buitengewesten, leidde gemakkelijk tot verwaarlozing van de vele andere factorijen in Azië die na de Napoleontische tijd definitief waren afgestaan. J. K. J. de Jonge's werk bleef slechts tot Java beperkt, terwijl P. A. Tiele in zijn *Bouwstoffen van de geschiedenis der Nederlanden in den Maleischen Archipel* de gebieden buiten Java in de Indonesische Archipel slechts tot 1649 behandelde. Dat deze optiek in strijd was met de feiten blijkt ook nu weer uit de

Generale Missiven. Dichtbij Batavia gelegen gebieden als Bantam en Mataram kregen in het midden der zeventiende eeuw van Gouverneur Generaal en Raden zeker niet meer aandacht dan de veel verder afgelegen factorijen in India of Japan. Zo deed b.v. Rijklof van Goens sr. als gouverneur van Ceylon hardnekkige pogingen zich op dat eiland en in Zuid-India een evenhoge positie te verschaffen als die van de G.G. te Batavia.

Zijn aanvankelijk de missiven nog slechts de verhalen van wat de gouverneur generaal persoonlijk is overkomen, en wordt er in 1617 door Heren XVII een reglement vervaardigd waarin G.G. en Raden gezamenlijk tot het schrijven van een jaarlijks bericht worden verplicht, pas onder Coen (1619-1623) krijgen zij het karakter van 'wijd-uthalende verslagen over de lotgevallen en vooruitzichten van de Compagnie' dat zij sindsdien ook hebben behouden. Deel I (1610-1628) behandelt de ambtsperioden van de G.G.'s Both, Reijns Reael, Coen (2 x), De Carpentier, Specx, Brouwer en een gedeelte van Van Diemen. Vanaf 1623 had van Diemen, werkzaam op de Algemene Secretarie, waarschijnlijk grote invloed op de inhoud der missiven, zeer zeker toen hij G.G. geworden was (1636-1645). Deel II (1639-1655) bevat de verdere missiven onder Van Diemen, Van der Lijn, Reniers en Maetsuijcker geschreven. Van Diemen doet zich hierin kennen als een man die niet bang is voor geweld wanneer hij er voor de compagnie gunstige gevolgen van verwacht. Van der Lijn is steeds voor een harde lijn, Reniers daarentegen verwacht het meest van een gematigd optreden. Maetsuycker beoordeelt alles per geval en houdt sterk rekening met de wensen van H.H. XVII. De lange ambtsperiode Maetsuijcker (1653-1678) levert ook de missiven voor deel III (1655-1674) en een gedeelte van IV (1675-1684), dat verder brieven uit de tijd van Van Goens, Speelman en Camphuys bevat.

Onder van Goens staan G.G. en vaak de gehele Raad lijnrecht tegenover elkaar inzake de ambitieuze politiek die Van Goens op Ceylon en in het Zuiden van India wil voeren. Zijn opvolger Speelman is niet geneigd zich al te veel om de Raad te bekommeren, wat tot wantoestanden aanleiding geeft. Camphuys, die in tegenstelling tot zijn voorgangers die als veldheren belangrijke gebieden hadden onderworpen, zijn carrière nagenoeg geheel in de kantoren te Batavia had gemaakt, had aanvankelijk grote moeite zijn gezag te doen gelden tegenover de, naar hun mening, gepasseerde Raden Hurdt en Van Outhoorn. Het is interessant dat hij, ook alweer in tegenstelling tot zijn voorgangers, er geen heil in zag contracten met inlandse vorsten met geweld af te dwingen. Hij zag meer voordeel in vrijwillige overeenkomsten, waarbij beide partijen belang hadden deze na te komen. De groeiende concurrentie van andere Europese volken en met name de Engelsen bracht de compagnie er toe zich in deze jaren van Bantam meester te maken. De toenemende lengte der missiven, die bovendien gepaard ging met een verminderde kernachtigheid, dwongen de samensteller in deel IV slechts tien jaren te behandelen. De volgende zes delen zullen om deze reden nog hoofdbrekens genoeg geven, waarbij komt dat de zeventiende eeuw in de geschiedenis van de compagnie het meest is onderzocht en tot de meeste bronnenpublicaties aanleiding heeft gegeven. Het grote voordeel van deze publicatie is dat men nu de gegevens over de verschillende factorijen die over het gehele gebied van het charter der VOC met elkaar in contact stonden, bij elkaar heeft. Vroeger verschenen bronnen hebben daarbij een goede aanvullende rol, zoals mij bleek toen ik bij wijze van steekproef de betrekkingen tussen de compagnie en Siam bekeek. Wanneer bijvoorbeeld een gezant van de koning van Siam te Suratte strandt, krijgt men niet alleen de geruchten die in Siam de ronde doen, de reacties die dit oproept, maar ook het verhaal van de directeur der Nederlandse factorij te Suratte. Handelsbewegingen van 'Moren', Engelsen, Portugezen en Fransen, maar ook interne tegenstellingen aan het hof, de relaties tussen Siam en omliggende landen, oorlogsvoorbereidingen en de reacties daarop komen aan bod. Hoofdmoot

RECENSIES

blijven echter de handelsactiviteiten der compagnie: gegevens over het beleid, de handel, prijzen, welke stoffen goed in de markt liggen, winst of verlies op bepaalde produkten, de financiële toestand der afzonderlijke factorijen, de belangrijkste concurrenten, de inheemse handel, het optreden der dienaren, fraude. Al deze zaken maken het mogelijk snel en gemakkelijk een overzicht te krijgen over een bepaalde factorij, terwijl gegevens uit het *Dagregister* van Batavia, het *Corpus diplomaticum* of uit Pieter van Dam het beeld voorlopig kunnen afronden. Daarnaast vindt men een massa terloops gedane mededelingen zoals b.v. over het voorkomen van ziekten als pokken en pest en demografische cijfers, die deze missives een 'Fundgrube' maken voor een ieder, die zich in de geschiedenis van Zuid- en Zuid-Oost Azië wil verdiepen.

De toegang tot deze bronnen is op zeer goede wijze ontsloten door het register en de annotatie. Met bewondering heb ik geconstateerd hoe Prof. Coolhaas steeds weer opnieuw aanduidingen van gebeurtenissen heeft weten te plaatsen en namen en titels van inheemse vorsten, kooplieden en hoofden, hoe verbasterd ook, heeft weten thuis te brengen.

Nu met deze eerste vier delen bijna de helft van de serie voltooid is, wil ik graag de wens uitspreken, dat het de samensteller nog lang geven mag worden zijn krachten te wijden aan deze uitgave, die bij hem in bij uitstek vertrouwde handen ligt.

J. van Goor

Th. J. Meijer, *Kritiek als herwaardering. Het levenswerk van Jacob Perizonius (1651-1715)* (Leidse Historische Reeks, XV; Leiden: Universitaire Pers, 1971, iv + 252 blz., f 36.-).

Het is moeilijk om bij een figuur uit de pre-verlichting, uit de tijd van de 'crisis van het Europees bewustzijn', niet te komen tot het afwegen van ouderwetse en moderne kenmerken. In zoverre een afsluiter en in zoverre een vernieuwer. En omdat Jacob Perizonius werkelijk een model van geleerdheid uit die periode was, is dat de taak die Th. J. Meijer zich in dit boek gesteld heeft; de titel getuigt er al van. Bovendien past het werk in de laat ter hand genomen ontginning van een stuk vaderlandse cultuurhistorie: de geschiedenis van de wetenschappen.

De familie van de geleerde was afkomstig uit Bentheim. Jacobs vader, Anton Perizonius (1626-1672), was al grotendeels op de Nederlanden georiënteerd, hij was rector aan de Latijnse school te Appingedam en na een Westfaals intermezzo, professor in het Hebreeuws te Deventer. Politiek behoorde hij tot de aanhangers van De Witt en theologisch ging hij de coccejaanse kant op. In vrijzinnigheid, althans in kritische houding, leek Jacob Perizonius op zijn vader. Die omstandigheid, onder andere, maakte dat hij pas betrekkelijk laat een ambt kreeg aangeboden. Een correctoraat te Delft in 1681, op zijn dertigste. Maar drie maanden later was hij hoogleraar in de geschiedenis en de welsprekendheid te Franeker. Twaalf jaar later werd hij het te Leiden. In 1702 werd de vaderlandse geschiedenis aan zijn leeropdracht toegevoegd.

Van zijn eerste inaugurele rede af propageerde Perizonius de eruditie. Dat was aan de ene kant de zeventiende-eeuwse veelweterij, maar aan de andere kant de kennis als grondslag voor praktische levenswijsheid, ook in actuele zaken. Met woorden was dit door ouderen, ja zelfs door de Ouden (Cicero) al wel beweerd. Het was de verdediging van de humaniora als reservoir van exemplarische gegevens, te gebruiken om beter mens te kunnen worden. Het was een humanistisch ideaal. Het nieuwe bij Perizonius was, dat de Ouden volgens hem wel exempla hadden gegeven, maar zelf toch niet onverbeterlijk waren. De klassieke geschiedschrijvers waren de beste, maar zij waren niet bovenmenselijk. De eruditie mocht gerust gebruikt worden om hun zwakke plekken op te sporen en te verbeteren.